

<p>Logotyp</p> 	<p>Nazwa instytucji</p> <p>Muzeum Ustrońskie</p>	
<p>Tytuł jednostki / publikacji / fotografii „Nazwy miejscowe dawnego Śląska Cieszyńskiego”</p>		
<p>Ilość stron oryginału 13</p>	<p>Ilość skanów 13</p>	<p>Liczba plików publikacji 29</p>
<p>Autor Mrózek Robert</p>	<p>Wydawnictwo / zakład fotograficzny Uniwersytet Śląski</p>	<p>Skan okładki</p>
<p>Miejsce wydania Katowice</p>	<p>Rok wydania / Data powstania 1984</p>	
<p>Sygnatura ---</p>	<p>Rodzaj zasobu (np. zdjęcie, czasopismo itp.) książka</p>	
<p>Wymiary (wys x szer) 23,6 x 16,6 cm</p>	<p>Stan zachowania ---</p>	<p>Charakterystyka skanowanego obiektu cenna pozycja naukowa tłumacząca pochodzenie nazw miejscowych dawnego Śląska Cieszyńskiego, w tym 40 z rejonu Ustronia, opracowana przez wybitnego cieszyńskiego językoznawcę i onomastę – prof. dr. hab. Roberta Mrózka</p>
<p>Hasła przedmiotowe (okres historyczny, postacie, miejsce) od XII do XX w., Śląsk Cieszyński, Ustroń i jego dzielnice/przysiółki: Bernatka, Beskidek, Bładnica, Czantoria Baranowa, Dobka, Goje, Hermanice, Jaszowiec, Jelenica, Kamieniec, Kępa, Kępka Wyżna, Kidoń, Końcówce, Kopieniec, Królów, Krzywaniac, Lachowice, Lipowiec, Łęg, Moskalonka, Nierodzim, Nowociny, Pastwiska, Pod Czantorią, Polana, Poniwiec, Przelacz, Pustki, Równica, Skalica, Ślepa Dobka, Ślizabetha, Ustroń Dolny, Ustroń Górny, Zadki, Zaplocie, Zawodzie, Żabiniec, Żarnowiec</p>		
<p>Hasła tematyczne (np. miasto, przemysł, kuźnia, letnicy itp.) nazwy miejscowe, językoznawstwo, etymologia, nazewnictwo, topografia, onomastyka</p>		
<p>Prawa autorskie ---</p>		

Grey Scale #13

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

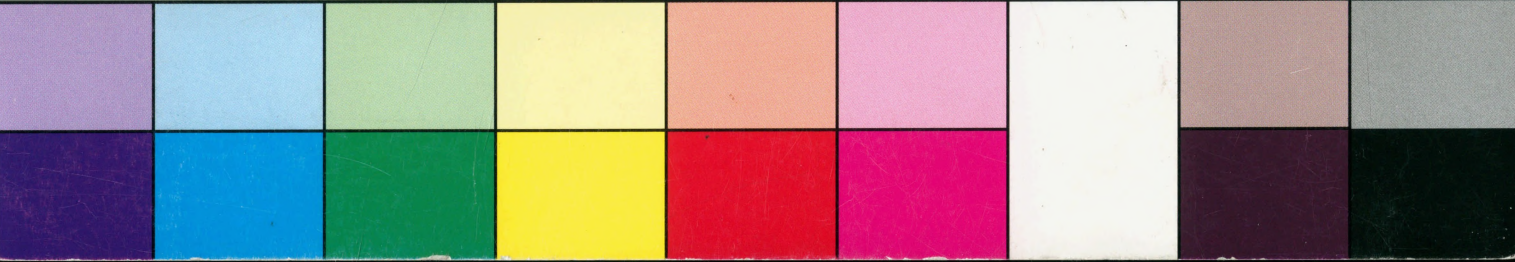

Inches 1 2 3 4 5 6 7 8
Centimetres 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19

Colour Chart #13

Blue Cyan Green Yellow Red Magenta White 3/Color Black

Robert Mrózek

Nazwy miejscowe
dawnego
Śląska
Cieszyńskiego

Uniwersytet Śląski
Katowice 1984

Bezdziękko Tomaszów
Spółeczno-Kulturalne
Bielsko-Bialo

stawy odpowiednich wniosków, a także określone stanowisko metodologiczne autora, prowadzące do niezwyklej ostrożności w dostrzeganiu polskich cech toponimów Śląska Cieszyńskiego³⁹, były już przedmiotem krytycznych uwag oraz źródłem znanej polemiki na łamach prasy i fachowych periodyków⁴⁰, w tym miejscu wystarczy zasygnalizować, że nawiązania do odpowiednich szczegółów treściowych wspomnianych publikacji znaleźć można w poszczególnych rozdziałach (głównie w rozdz. V) niniejszej pracy. Ogólne spostrzeżenia R. Šrámka (znanego z późniejszych prac onomastycznych o charakterze teoretycznym) zasługują na uwagę i dalsze rozwinięcie na podstawie bogatszego materiału toponimicznego z całego obszaru Śląska Cieszyńskiego.

Ze względu na wątpliwą wartość naukową w drugiej dopiero kolejności wymienić tu należy wcześniejszą od wspomnianych prac (wydaną w 1949 r. w Opawie) pseudomonografię V. Davidka *O názvech a jménech Těšínska*, która spotkała się z ostrą krytyką i na ogół negatywną oceną recenzentów językoznawców, zarówno polskich⁴¹, jak i czeskich⁴². M. Karaś w obszernym jej omówieniu stwierdza m.in.: „[...] książka Davidka porusza bardzo interesujące zagadnienie, postawione niestety w sposób mało naukowy. Żadną miarą nie można pogodzić się z metodami, przy pomocy których pragnie je autor rozwiązać. Stąd i wnioski nie nadają się do przyjęcia.”⁴³ A. Kellner, poddając krytyce sformułowania Davidka co do procesów kolonizacyjno-osadniczych oraz czeskiego charakteru nazw cieszyńskich, a także jego naiwne wywody etymologiczne w odniesieniu do wielu nazw, stwierdza: „Davidkova práce nesplňuje očekávání do ní kladená.”⁴⁴ Jednostronna, w bardzo wielu wypadkach mylna interpretacja ograniczonego materiału źródłowego, podstawowe uchybienia metodologiczne właściwie dyskwalifikują wyniki pracy V. Davidka o nazwach miejscowych i z tego względu polemizowanie z końcowymi wnioskami i wywodami autora nie wydaje się ani konieczne, ani celowe. Jakikolwiek powoływanie się na zawarte w tej publikacji ustalenia może spotykać każdorazowo wyłącznie dezaprobata.

³⁹ Por. uwagi H. Borka w wym. recenzji słownika (zob. przypis 36), s. 320.

⁴⁰ Zob. w przypisie 10 wystąpienia B. Těmy i R. Šrámka; por. też dalsze wystąpienia tych autorów: B. Těma: *K výzkumu zeměpisných jmen na východním Těšínsku*, Zpravodaj MK ČSAV X, 1969, s. 391—397; R. Šrámek: *Poznámka k příspěvku B. Těmy*, Zpravodaj MK ČSAV X, 1969, s. 398—401.

⁴¹ Por. M. Karaś rec. książki: V. Davidka: *O názvech a jménech Těšínska (S rejstříkem jmen z urbáru z let 1577, 1621, 1692, 1755)*, Opava 1949, „Onomastica”, II, 1956, s. 339—346.

⁴² Por. np. rec. A. Kellnera, „Slezský sborník” 48, 1950, s. 377—380; zob. też rec. V. Šmíla uera, „Časopis pro Moderní Filologii” XXXIII, 1950, s. 73.

⁴³ M. Karaś — rec. książki V. Davidka, s. 346 (por. przyp. 41).

⁴⁴ A. Kellner — rec., s. 377 (por. przyp. 42); por. też (s. 378) zdanie o polskiej postaci nazw w poświadczeniach historycznych, w niektórych wypadkach starszej od czeskiej, czego Davidka nie uwzględnił.

W polskiej literaturze językoznawczej toponimy Śląska Cieszyńskiego w takim lub innym wyborze (często bardzo wąskim) uwzględniają przede wszystkim opracowania H. Borka⁴⁵, S. Rosponda⁴⁶ i H. Górnowicza⁴⁷, monograficznie traktujące określone typy toponimiczne w ujęciu głównie regionalnym — śląskim, a także szerokim — słowiańskim (od podawania w tym miejscu szczegółów zwalniają nawiązania do treści tych publikacji w poszczególnych rozdziałach pracy). Uwzględnia je także pierwszy tom toponomasticonu Śląska⁴⁸ (zdarzają się tu czasem mylne lokalizacje nazw cieszyńskich, nie zawsze podanych z pełną dokumentacją historyczną, co przy nieznamomości związanych z toponimami lokalnych realiów osadniczych prowadzi niekiedy do nieporozumień interpretacyjnych⁴⁹).

Pojedyncze nazwy cieszyńskie odnaleźć można w pracach S. Bąka⁵⁰, J. Domańskiego⁵¹, M. Karasia⁵², F. Nieckuli⁵³, T. Stojanowskiej⁵⁴, W. Ta-

---

⁴⁵ H. Borek: *Nazwy osobowe w funkcji nazw miejscowych na Śląsku (typ Jędrysek, Ozimek)*. RKJ WTN V, 1965, s. 149—164; tenże: *Nowsze typy nazwownice na Śląsku*. ZN WSP w Opolu. „Językoznawstwo”. T. III. Opole 1967, s. 59—79; tenże: *Polnisch-deutsche Mischnamen in Schlesien*. „Onomastica Slavogermanica” I, 1965, s. 73—99; tenże: *Zachodniosłowiańskie nazwy toponimiczne z formantem -bn*. Wrocław 1968.

⁴⁶ S. Rospond: *Patronimiczne nazwy miejscowe na Śląsku*. Wrocław 1964; tenże: *Słowiańskie nazwy miejscowe z sufiksem -bisk*. Wrocław 1969; tenże: *Śląskie studia toponomastyczne*. Cz. I: *Topographica*, Cz. II: *Possessiva*. RKJ WTN II, 1959, s. 31—64, RKJ WTN III, 1961, s. 5—100 (por. też uwagi i uzupełnienia recenzenta J. Domańskiego. „Onomastica” XIII, 1968, s. 280—293, „Onomastica” XVII, 1972, s. 203—235).

⁴⁷ H. Górnowicz: *Rodowe nazwy miejscowe Śląska*. RKJ WTN VII, 1969, s. 207—230.

⁴⁸ S. Rospond: *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska*. T. I: A—B. Warszawa—Wrocław 1970; por. też rec. M. Kucaliy. JP LI, 1971, s. 291—297 i H. Górnowicza. JP LI, 1971, s. 297—302.

⁴⁹ Por. uwagę H. Górnowicza (JP LI, 1971, s. 300) o interpretacji nazwy *Bestwiny*, którą recenzent słownika ilustruje etymologie stereotypowe i sformalizowane, a także uwagi H. Borka: *W sprawie zasad redakcyjnych Słownika etymologicznego nazw geograficznych Śląska (Głos dyskusyjny)*. „Onomastica” XVIII, 1973, s. 355—360.

⁵⁰ S. Bąk: *Badania toponomastyczne na obszarze grodzisk śląskich*. W: *Atlas grodzisk i zamczysk śląskich*. Z. 1. Kraków 1939.

⁵¹ J. Domański: *Śląskie nazwy miejscowe na -'anie (-'any)*. „Onomastica” XIV, 1969, s. 5—24.

⁵² M. Karas: *O staropolskich imionach dwuczłonowych zachowanych w nazwach miejscowych*. „Onomastica” II, 1956, s. 260—281; tenże: *Nazwy miejscowe typu Podgóra, Zalas w języku polskim i w innych językach słowiańskich*. Wrocław 1955.

⁵³ F. Nieckula: *Trzyciąż, Trzycież, Strzeszech*. RKJ WTN VI, 1966, s. 323—332.

⁵⁴ T. Stojanowska: *Nazwy miejscowe typu Bojszowy, Makoszowy na Śląsku*. RKJ WTN V, 1965, s. 181—207.

szczyckiego⁵⁵, T. Tornikidis⁵⁶ i A. Wilkonia⁵⁷, gdzie pośród innych tworzą najczęściej materiałową egzemplifikację analizowanego zagadnienia (znaczeniowego, strukturalnego itd.).

Do drugiej grupy publikacji, czyli osobnych artykułów poświęconych poszczególnym nazwom Śląska Cieszyńskiego, należą przede wszystkim publikowane w czeskiej prasie regionalnej etymologiczno-semantyczne rozważania B. Témy nad pojedynczymi nazwami miejscowymi powiatów karwińskiego i frydecko-misteckiego⁵⁸ oraz — w centralnym periodyku onomastycznym — opracowania materiału mikrotoponimicznego wschodniej części Śląska Cieszyńskiego w Czechosłowacji⁵⁹, w polskiej literaturze zaś publikacje W. Mańczaka⁶⁰, E. Moški⁶¹ i S. Stróža⁶², który też — obok zasłużonego popularyzatora nazw terenowych śląskiego obszaru za Olzą L. Derlicha⁶³ (a także J. Łyska⁶⁴) — jest autorem zasługującego na wzmiankę popularnego szkicu o ogólnym charakterze cieszyńskiego nazewnictwa⁶⁵.

Wśród opracowań historycznych godne szczególnej uwagi są przede wszystkim liczne publikacje (uwzględniające fakty osadnicze, nierzadko też i nazewnictwo) następujących autorów: F. Popiołka⁶⁶ — w piśmiennic-

---

⁵⁵ W. Taszycki: *Śląskie nazwy miejscowe*. Katowice 1935; tenże: *Pierwiastek chrześcijański w polskich nazwach miejscowych*. RiSP I, s. 269—287.

⁵⁶ T. Tornikidis: *Uwagi o bazie toponimicznej vqdr.*. W: *Studia językoznawcze poświęcone prof. dr. S. Rospondowi*. Wrocław 1966, s. 445—454.

⁵⁷ A. Wilkoń: *Polskie nazwy miejscowe od nazw wodnych*. „Onomastica” VIII, 1963, s. 87—124; zob. też: K. Rymut: *Słowotwórstwo polskich patronimicznych nazw miejscowych z przyrostkiem -(ov)itjo- na tle zachodniosłowiańskim*. Wrocław 1973; D. Kopertowska: *Nazwy miejscowości na pograniczu śląsko-małopolskim*. W: *Studia językoznawcze. Streszczenia prac doktorskich I*. Red. J. Siatkowski. Wrocław 1976, s. 47—66.

⁵⁸ Zob. J. Veselská: *Bibliografie časopisu Těšínsko. Frýdek-Místek 1976*, s. 196—205 (poz. 996—1039); zob. też *Studie o Těšínku*. T. 1 i n. Český Těšín 1972 i n.

⁵⁹ Zob. „Zpravodaj Místopisné komise ČSAV” XI, 1970, s. 64—67; XII, 1971, s. 431—437; XIII, 1972, s. 205—213; XIV, 1973, s. 710—750; XVII, 1976, s. 61—80, 476—494; zob. też „Slezský sborník” 72, 1974, s. 55—59.

⁶⁰ W. Mańczak: *W sprawie nazwy Ustroń*. JP XLV, 1965, s. 113—115; dopisek J. Safarewicza, s. 115.

⁶¹ E. Moško: *Uwaga o nazwie Ustroń, pierwotnie Ustronia*. JP XLIV, 1964, s. 27—32.

⁶² S. Stróż: *Jeszcze w sprawie nazwy miejscowej Ustroń*. JP XLV, 1965, s. 115—118.

⁶³ Por. artykuły w „Zwrocie” i „Zaraniu Śląskim”, np. L. Derlich: *Ludowe nazwy miejscowe w Suchoj Górnjej*. „Zaranie Śląskie” XXIV, 1961, s. 858—870; tenże: *Nazwy miejscowe Stonawy na Śląsku Cieszyńskim*. „Zwrot” 1953, nr 7, s. 10—12 i in.

⁶⁴ Por. cykl: *Wędrowki nazewnictwa w „Zwrocie”*.

⁶⁵ S. Stróż: *Nazwy miejscowe mówią*. „Kronika Beskidzka” 1966, nr 6—9, s. 5.

⁶⁶ Por. głównie F. Popiołek: *Dzieje Śląska...*; tenże: *Historia osadnictwa...*

twie polskim oraz V. Praska⁶⁷ i L. Hosáka⁶⁸ — w piśmiennictwie czeskim. Warto też wspomnieć o publikacjach z zakresu archeologii, w tym miejscu głównie J. Szydłowskiego⁶⁹. Jest bowiem sprawą bezsporną i stale akcentowaną w literaturze onomastycznej, że właściwe objaśnienie tworów toponimicznych uzależnione jest w wielu wypadkach od wspólnych wysiłków badawczych historyka, językoznawcy i archeologa⁷⁰.

Chociaż toponimia Śląska Cieszyńskiego, jak wykazuje skrótowy przegląd literatury, od końca XIX w. pozostawała w kręgu zainteresowań historyków i językoznawców, do czasów obecnych nie doczekała się pełnej syntezy. Akcentując ten fakt w recenzji książki V. Davídka, M. Karaś wysunął postulat ponownego zbadania stosunków toponimicznych na tym obszarze z wyzyskaniem w ich analizie obszernego materiału historycznego i współczesnego ludowego brzmienia nazw miejscowych. Niniejsza rozprawa jest próbą realizacji tego postulatu (inspirowaną i kierowaną przez Mieczysława Karasia, a po Jego śmierci przez Alfreda Zarębę).

4. Źródła

Źródła do dziejów Śląska Cieszyńskiego i jego miejscowości związane są głównie z kancelarią książęcą piastowską, później kameralną, z kancelarią diecezjalną, a także kancelariami i skryptoriami klasztorными, miejskimi itd., w których dominowały języki: czeski, niemiecki i łaciński. Nie wszystkie przekazy źródłowe się zachowały; znacznie uszczupliły ich zasób liczne pożary zamku książęcego, miasta Cieszyna i innych miast księstwa. Niektóre archiwalia przepadły w czasach najnowszych (np. w okresie ostatniej wojny) bez śladu lub też zostawiając ślad w odpisach, przedrukach, omówieniach i streszczeniach.

⁶⁷ V. P r a s e k: *Dějiny knížeství Těšínského...*; por. też przypis 2a w art. R. Š r á m k a: *Soustava...*, s. 368.

⁶⁸ L. H o s á k: *Historický místopis země moravskoslezské*. T. VIII: *Těšínský kraj*. Praha—Brno 1937; por. też przypis 11 w art. R. Š r á m k a: *Soustava...*, s. 369.

⁶⁹ Zob. przyp. 3 i 7.

⁷⁰ Por. np. H. G ó r n o w i c z: *Nazewnictwo jezior borzechowskich na Kociewiu. Przyczynek do problematyki celowości kompleksowych badań toponomastyczno-historyczno-archeologicznych*. „*Onomastica*” XVI, 1971, s. 87—121; tenże: *O możliwości i zakresie współpracy archeologów i językoznawców na podstawie doświadczeń i zamierzeń Gdańskiego Zespołu Onomastycznego*. „*Slavia Antiqua*” XXII, 1975, s. 5—15; H. B o r e k: *Opolszczyzna w świetle nazw miejscowych*. Opole 1972, s. 16; K. R y m u t: *Toponomastyka w służbie badań historycznoosadniczych*. „*Onomastica*” XV, 1970, s. 269—97; S. R o s p o n d: *Toponomastyka w badaniach historyka i językoznawcy*. PF XVIII, 1963, s. 117—122. O możliwości wykorzystania metody archeologicznej w badaniach zjawisk osadniczych zob. W. H e n s e l, L. L e c i e j e w i c z: *Metoda archeologiczna w zastosowaniu do badań nad wsią i miastem wczesnośredniowiecznym w Polsce*. „*Archeologia Polski*” VII, 1962, s. 175—201.

Dotychczasowe opracowania nazw miejscowych tego regionu, wycinkowe lub pseudomonograficzne (por. pracę V. Davidka), oparte były na zbyt wąskiej, a przez to wątlej, często jednostronnie dobranej i wyzyskanej podstawie źródłowej, stwarzającej ograniczone możliwości wysnuwania obiektywnych wniosków. Prace R. Šrámka zaś (por. uwagi o stanie badań), choć wyzyskują szerszą bazę źródłową (dane z materiałów rękopiśmiennych zgromadzone przez V. Praska — tzw. *Praskova pozůstalost'*⁷¹, mapy i metrykalia w wyborze⁷², jeden wydany urbarz Komory Cieszyńskiej⁷³, przedruki materiałów źródłowych, jak kodeksy dyplomatyczne itp., jednak z pominięciem CDS, KKT⁷⁴), nie wiążą bezpośrednio poszczególnych cytatów nazewniczych z odpowiednimi źródłami rękopiśmiennymi, odwołując się jedynie do wyników penetracji źródłowej V. Praska, co w określony sposób wpływa na ich ogólną wartość.

Uwzględniając przedstawione skrótowo w zarysie dziejów Śląska Cieszyńskiego skomplikowane stosunki historyczno-językowe tego obszaru, a także nieporozumienia związane z interpretacją historycznych poświadczeń cieszyńskich nazw miejscowych, wynikające między innymi z niedostatecznie wyzyskanej dokumentacji archiwalnej, zasadniczy trud eksploacyjny skierowano na zbiory rękopiśmienne archiwów krajowych i zagranicznych z zamiarem dotarcia do oryginalnych zapisów nazw, które — znane do tej pory z przekazów pośrednich — budziły nie tylko spory i dyskusje interpretatorów⁷⁵, ale często także wątpliwości, czy zostały właściwie odczytane i wiernie zacytowane.

Realizując zamysł ekscerpcji materiału toponimicznego ze źródeł rękopiśmiennych (zob. pełny ich wykaz w rozwiązaniu skrótów na końcu pracy), wyzyskano przede wszystkim liczący kilkaset jednostek *Zbiór dokumentów pergaminowych i papierowych* (z lat 1368—1872) Archiwum Państwowego w Cieszynie z uzupełnieniami w archiwach Karwiny (CSRS), Skoczowa, Pszczyny, Wrocławia i Warszawy (w tym także dokumenty nie uwzględnione w wydanych kodeksach dyplomatycznych) oraz wybrane archiwalia niezwykle bogatego i zróżnicowanego zespołu *Komora Cieszyńska*, przechowywane do 1934 r. w siedzibie książąt cieszyńskich i późniejszej Dyrekcji Komory, czyli w pomieszczeniach zamku w Cieszynie (później w muzeum, a od 1952 r. w państwowym archiwum).

Zespół ten obejmuje akta z lat 1438—1929 (odpisy od 1222 r.), a więc także z okresu piastowskiego, w którym nazwy Komora Cieszyńska nie

⁷¹ Por. L. Hosák, R. Šrámek: *Místní jména...*, s. 26; R. Šrámek: *Z toponymie...*, s. 207—208.

⁷² Por. np. wykaz źródeł w opracowaniu słownikowym: L. Hosák, R. Šrámek: *Místní jména...*, s. 23, 26.

⁷³ A. Grobelný a B. Pitronová: *Urbař těšinské komory z r. 1647*, Opava 1960.

⁷⁴ Zob. rozwiązanie skrótów źródeł (na końcu pracy).

⁷⁵ Por. na przykład polemikę językoznawców B. Těmy, R. Šrámka (zob. przyp. 40).

używano; w aktach do końca XVII w. przeważa język czeski, w późniejszych używany jest prawie wyłącznie język niemiecki, zaś od połowy XIX w. obok niemieckiego zaczyna się pojawiać także język polski (w aktach najstarszych występuje też język łaciński). Są wśród nich dokumenty książęce i cesarskie, akta sądu ziemskiego, urbaria, czyli księgi powinności poddanych z poszczególnych miejscowości księstwa, księgi i rejestry gruntowe, akta poszczególnych gmin, inwentarze majątkowe itp. Ponieważ zespół *Komora Cieszyńska* liczy około 3 000 pozycji inwentarzowych (90 metrów bieżących akt, jak obrazowo przedstawiają zakres ilościowy zespołu archiwisci), zdecydowano się na wyzyskanie właśnie wymienionych źródeł, stanowiących najbardziej przydatną tu część zespołu. Jako jej uzupełnienie potraktowano księgi sądowe i gruntowe z XVII—XIX w. (w języku czeskim i niemieckim) zespołów: *Archivum Sulkowskich* oraz *Starostwo Bielskie* w Archiwum Państwowym w Bielsku-Białej.

Ze źródeł rękopiśmiennych uwzględniono także bogaty *Zbiór akt i ksiąg katastralnych Księstwa Cieszyńskiego* (z lat 1724—1896), zgromadzony w cieszyńskim archiwum. Zespół tworzą księgi, posyty i akta luźne, pochodzące z poszczególnych okresów regulowania systemu podatku gruntowego, głównie z lat 1787—1790, a więc z okresu sporządzania tzw. katastru józefińskiego (w języku niemieckim i czeskim), zawierające obfity materiał mikrotoponimiczny. Korzystając z odpowiedniego zezwolenia władz czechosłowackich, materiał ten wyekscerpowano także z następujących zespołów archiwum w Opawie: *Karolinský katastr 1721—1790*, *Josefský katastr slezský 1785—1791* (II. Kraj Těšínský). W archiwum opawskim przejrzano też wspomnianą już *Pozůstalost Vincence Praska*.

W kontekście wymienionych zespołów w przeglądzie wyzyskanych źródeł na wzmiankę zasługują opracowania kartograficzne z XVI—XX w. (od map W. Grodeckiego i S. Porębskiego z XVI w., J. W. Wielanda, J. B. Homanna, J. Nigrinusa, M. Seutera z XVIII w. do austriackich map sztabowych i katastralnych z XIX w. i kilku opracowań kartograficznych z XX w.), wśród których należy wyróżnić zbiór kilkuset XIX-wiecznych (większość z 1836 r.) map katastralnych (w skali 1 : 2 880) poszczególnych gmin Śląska Cieszyńskiego, udostępnionych w archiwach Wydziałów Geodezji byłych Urzędów Powiatowych w Bielsku-Białej i Cieszynie oraz — w odniesieniu do obszaru zaolziańskiego (dziś w CSRS) — w archiwum opawskim, gdzie mapy te stanowią część większego zespołu (*Sbírka katastralních map Severomoravského kraje 1833—1947*).

Wśród źródeł rękopiśmiennych uwzględniono jeszcze księgi metrykalne z XVII—XVIII w. (z wpisami w języku łacińskim, czeskim i niemieckim) archiwów parafialnych w Cieszynie, Bielsku-Białej i Skoczowie.

Badania archiwalne, uwzględniające szeroki i zróżnicowany zestaw źródeł rękopiśmiennych, pozwoliły przede wszystkim znacznie rozsze-

rzyć historyczną dokumentację poszczególnych nazw miejscowych, a w niejednym wypadku skorygować ich poświadczenia (zapisy) pochodzące ze źródła drukowanego (np. *Listinář Těšínska*, który językoznawcom służyć może tylko jako przewodnik archiwalny, bowiem w publikowanych dyplomach do XV w. spotyka się sporo błędów, zaś w dyplomach od XV w. wprowadzono „nowoczeską transkrypcję”, o czym informuje we wstępie do kodeksu autor, E. Němec⁷⁶).

Oprócz znanych kodeksów dyplomatycznych wśród wykorzystanych źródeł drukowanych znajdują się przedruki i opracowania (np. R. Kneifel: *Topographie des keiserl-königl. Antheils von Schlesien. Theil II. Bd. I.* Brünn 1804), spisy gmin i wykazy miejscowości z przełomu XIX i XX w. (w trzech wersjach językowych: niemieckiej, czeskiej i polskiej, np. *Spezial-Orts-Repertorium von Schlesien. Szczegółowy wykaz osad w Śląsku.* Herausgegeben von der K.K. Statistischen Zentral-Commission. Wien 1885; *Gemeindelexikon ... T. XI: Schlesien.* Wien 1906) oraz odpowiednie słowniki (por. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. I—XIV.* Red. H. Sulimirski i B. Chlebowski. Warszawa 1880—1902).

Ekscerpcję źródeł rękopiśmiennych i drukowanych uzupełniono badaniami terenowymi, przeprowadzonymi na całym obszarze dawnego Śląska Cieszyńskiego. Eksploracja terenowa służyła weryfikacji materiału źródłowego (nierzadko zebrane nazwy lub ich współczesne formy zmuszały też do ponownych poszukiwań źródłowych i badań archiwalnych), sprawdzeniu żywotności nazw znanych ze źródeł, głównie nazw małych osad, dzielnic, przysiółków itp., wzbogaceniu posiadanego już materiału o aktualne fakty nazewnicze oraz zebraniu toponimicznego materiału gwarowego (ludowych postaci nazw miejscowych).

Całość zgromadzonego w ten sposób zasobu nazewniczego skonfrontowano jeszcze z urzędowymi wykazami nazw miejscowości i obiektów fizjograficznych.

Należy też wspomnieć, iż dzięki uprzejmości kierownictwa Instytutu Śląskiego w Opolu przejrzano niektóre materiały kartoteki rękopiśmiennej *Słownika etymologicznego nazw geograficznych Śląska*⁷⁷.

5. Metoda opracowania

Rozprawa obejmuje charakterystykę nazw wsi i miast, ich części, przysiółków i małych osad, a więc nazwy miejsc zamieszkałych, przy czym zasadniczą charakterystykę znaczeniowo-formalną toponimów

⁷⁶ *Listinář Těšínska (Codex diplomaticus Ducatus Tessinensis). Sbirka listinného materiálu k dějinám Těšínského Pobeskydí.* Zpracoval E. Němec. Český Těšín 1955.

⁷⁷ Por. S. Rospond: *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska. T. I: A—B.* Warszawa—Wrocław 1970.

w części interpretacyjno-syntetycznej pracy poprzedza część materiałowo-analityczna o charakterze słownikowym. Ogólny kształt kompozycyjny pracy nawiązuje więc do podobnych ujęć formalnych, stosowanych w dotychczasowych regionalnych monografiach toponomastycznych. Podobne nawiązania odzwierciedla też wspomniana charakterystyka zgromadzonego zasobu nazewniczego, przy czym zasadnicze inspiracje wiąże się z opracowaniem nazw miejscowych sąsiedniego obszaru: południowej części dawnego województwa krakowskiego⁷⁸. Zakresem prezentowanego materiału praca zbliża się bardziej do toponimicznej monografii Opolszczyzny⁷⁹ niż do monograficznego obrazu nazewnictwa Sądecczyzny⁸⁰ i innych regionów⁸¹.

Postulowana w literaturze onomastycznej potrzeba ujmowania w opisie toponimicznym badanego obszaru całego nazewnictwa miejscowego, a więc wszystkich nazw obiektów zamieszkałych⁸², związana jest głównie z faktem, iż w pełnym zasobie tych nazw znalazły swoje odbicie także nowsze stosunki i formy osadnicze, odzwierciedlił się proces powstawania mniejszych jednostek osadniczych, tworzących z każdym stuleciem aż do XX w. coraz gęstszą sieć elementów zhierarchizowanej wewnętrznie struktury osiedleńczej i decydujących o ostatecznym jej obrazie. Na obszarze Śląska Cieszyńskiego nazwy mniejszych osad, przysiółków itp. tworzą bogaty i zróżnicowany zasób toponimów, godny uwzględnienia na tle zaledwie kilkuset starszych nazw miejscowości (wsi i miast).

Kierując się słusznym twierdzeniem o braku dostatecznej motywacji (głównie motywacji formalnej) do wydzielenia tych dwu grup nazwicznych, a także przekonaniem, iż „nadmierna pogoń za różnego rodzaju

---

⁷⁸ Por. odpowiednie rozdziały monografii W. Lubasia: *Nazwy miejscowe południowej części dawnego województwa krakowskiego*, Wrocław 1968 (z problemów szczegółowych dotyczy to m.in. wariantowości nazewniczej). Por. też prace: K. Rymut: *Nazwy miejscowe północnej części dawnego województwa krakowskiego*, Wrocław 1967; tenże: *Nazwy miejscowe dawnego powiatu bieckiego*, Wrocław 1975; M. Kamińska: *Nazwy miejscowe dawnego województwa sandomierskiego*, Cz. I—II, Wrocław 1964—1965.

⁷⁹ Por. H. Borek: *Opolszczyzna w świetle nazw miejscowych...* oraz rec. P. Smoczyńskiego („Onomastica” XIX, 1974, s. 260—264) i K. Rymuta (JP LIV, 1974, s. 222—224).

⁸⁰ Por. E. Pawłowski: *Nazwy miejscowości Sądecczyzny*, Cz. I: *Nazwy miast, wsi, przysiółków oraz dzielnic miejskich i wiejskich*, Wrocław 1971; Cz. II: *Nazwy osiedli*, Wrocław 1975; tenże: *Nazwy miejscowe Sądecczyzny*, T. I: *Ogólna charakterystyka nazewnictwa miejscowego Sądecczyzny*, Kraków 1965.

⁸¹ Por. np. E. Breza: *Toponimia powiatu kościerskiego*, Gdańsk 1974 (praca w części materiałowej zawiera słownik nazw obiektów zamieszkałych i słowniki nazw terenowych lądowych i wodnych, a w części interpretacyjnej osobno klasyfikację nazw wsi i miast, osobno klasyfikację nazw przysiółków i części wsi oraz nazw terenowych).

⁸² Por. postulat sformułowany przez H. Borka w recenzji monografii W. Lubasia: *Nazwy miejscowe...* „Onomastica” XVIII, 1973, s. 310.

podziałami nie przynosi oczekiwanych korzyści metodologicznych⁸³, nazwy te ujęto łącznie w alfabetycznym wykazie, stanowiącym materiałowo-analityczną część pracy. Podobnie potraktowano je w syntetycznej charakterystyce, przy czym jednak — uwzględniając fakt, iż nazwy wsi i miast tworzą starszą, bez wątplenia nieco odmienną i zarazem specjalną warstwę toponimiczną — w typologicznym opisie poszczególnych grup nazewniczych, związanym z interpretacją semantyczno-formalną nazw, wyodrębniono uwagi szczegółowe w odniesieniu do nazw większych, samodzielných obiektów osadniczych, a więc miast i wsi (grupa A) oraz mniejszych osad, przysiółków, kolonii itp. (grupa B).

Ujęcie takie pozwala na konfrontacyjną (we wszystkich rodzajach opisu zgromadzonego materiału) charakterystykę tych dwu warstw toponimicznych, których wyróżnikiem jest między innymi czynnik chronologiczny i związane z nim dalsze elementy różnicujące. W archiwalnej penetracji źródłowo-dokumentacyjnej uwzględniono w związku z tym dodatkowo historyczny materiał mikrotoponimiczny w celu uchwycenia stosunku między nazwami terenowymi a nazwami miejscowymi (w rozszerzonym zakresie użycia tego terminu dla obiektów zamieszkałych) w lokalnym systemie toponimicznym. Okazuje się bowiem, że geneza wielu nazw późniejszych obiektów zamieszkałych tkwi w systemie pierwotnych nazw obiektów fizjograficznych i źródłowe potwierdzenie tego faktu ma istotne znaczenie interpretacyjne; pozwala też na odsłonięcie rzeczywistej etymologii niektórych nazw miejscowych⁸⁴.

Ponieważ współczesna toponomastyka wyznacza badaczom różne cele we wszechstronnym opisie pojedynczych faktów, typów i systemów nazewniczych, w opracowaniach toponimicznych stosowane są różne metody badawcze⁸⁵. W niniejszej pracy starano się wyzyskać odpowiednio,

⁸³ M. Karas rec. pracy: W. Pianka: *Toponomastikata na Ochridskoprespanski-jot bazen*. Skopje 1970. „Onomastica” XIX, 1974, s. 303.

⁸⁴ Poznanie historycznego i współczesnego systemu nazw terenowych nie tylko eliminuje „papierowe” etymologie nazewnicze, ale ogranicza też do minimum liczbę nazw wieloznacznych; por. H. Górniewicz: *Znaczenie nazw terenowych w badaniu etymologii nazw miejscowości*, ZMK ČSAV XVI, 1975, s. 239—245. Autor informuje, że zespół onomastyczny Uniwersytetu Gdańskiego (zob. „Onomastica” XIX, 1974, s. 337—341) stosuje dla prymarnych nazw miejscowych pochodzących bezpośrednio od nazw terenowych termin „nazwy ponowione”; szerzej objaśnia te nazwy J. Tredler w monografii: *Toponimia byłego powiatu puckiego* (Gdańsk 1977, s. 178, 179), z którą zapoznano się jednak po napisaniu zasadniczej części niniejszej pracy.

⁸⁵ Por. M. Karas: *Słowiańskie nazwy miejscowe i ich klasyfikacja (uwagi i propozycje)*. Biuletyn PTJ XXVIII, 1971, s. 63—85; S. Rospond: *Stosunki etniczno-językowe w okręgu nyskim i niemodlińskim. Analiza materiału onomastycznego*. RKJ WTN I, 1959, s. 7—64; S. Urbańczyk: *W sprawie chronologii słowiańskich nazw miejscowych*. W: *I Międzynarodowa slawistyczna konferencja onomastyczna. Księga referatów*. Wrocław 1961, s. 139—145; A. Zaręba: *Dialektologia a onomastyka*. „Onomastica” XIII, 1968, s. 7—24; H. Górniewicz: *Zespół onomastyczny przy Uniwersytecie Gdańskim*. „Onomastica” XIX, 1974, s. 337—341; I. Lutterer: *Česká onoma-*

a więc w uzależnieniu od czynników materiałowych i potrzeb interpretacyjnych, powszechnie znane i stosowane ujęcia klasyfikacyjne (semantyczno-etymologiczne W. Taszyckiego⁸⁶, strukturalno-gramatyczne S. Rosponda⁸⁷) oraz wypracowane metody (np. stratygraficzną oraz substytucyjną⁸⁸). Zasadniczą charakterystykę cieszyńskiej toponimii poprzedzono jednak pewnymi zastrzeżeniami, nie tylko wynikającymi z krytycznego stanowiska wobec wspomnianych rozwiązań metodologicznych⁸⁹, lecz także związanymi z wątpliwościami, które budzi dokumentacja historyczna materiału nazewniczego, wyekscerpowanego z obcojęzycznych źródeł. Trzeba dodać, iż skomplikowane stosunki językowe na obszarze dawnego Księstwa Cieszyńskiego, znajdujące swój wyraz w dokumentach obcych kancelarii (czeskich, niemieckich) oraz w nazewnictwie w tych dokumentach utrwalonym ze śladami różnokierunkowych procesów adaptacyjnych, także w warunkach współczesnych ziemi cieszyńskiej za Olzą (po podziale w 1920 r.) dalekie są, jak wiadomo, od jednorodności, co ma swoiste odzwierciedlenie między innymi w różnicach między oficjalnymi, urzędowymi nazwami miejscowymi a nazwami ludowymi.

Nie ma potrzeby zajmowania się w tym miejscu zagadnieniami, które były już przedmiotem znanych polemik naukowych i publicystycznych, jednak trzeba wspomnieć, że potwierdzająca wspomniane różnice eksploatacja terenowa, nastawiona na zebranie informacji od stałych mieszkańców tej ziemi, a nie ludności napływowej, była niełatwa i nie zawsze owocna w zachodniej, uprzemysłowionej, zmieniającej swoje wewnętrzne struktury urbanistyczno-administracyjne i demograficzne części dawnego Śląska Cieszyńskiego (por. na przykład terytorialny rozrost Ostra-

---

stická škola. ZMK ČSAV XVI, 1975, s. 15—21; V. Šmilauer: *Metoda „malých typů“ v toponomastice*. W: *Sborník slavistických prací věnovaných IV. mezinárodnímu sjezdu slavistů v Moskvě*. Praha 1958, s. 44—51; R. Šrámek: *Toponymické modely a toponymický systém*. „Slovo a slovesnost“ XXXIII, 1972, s. 304—318; tenże: *K metodologii slovanských toponomasticonů*. ZMK ČSAV XVI, 1975, s. 377—387; E. Eichler: *Zur Struktur und Chronologie slavischer Namentypen*. „Onomastica Slavogermanica“ III, 1967, s. 13—19; A. W. Superanskaja: *Puti i metody onomastičeskich issledovanij*. ZMK ČSAV XVI, 1975, s. 62—76.

⁸⁶ Por. W. Taszycki: *Słowiańskie nazwy miejscowe (Ustalenie podziału)*. Kraków. 1946.

⁸⁷ Por. S. Rospond: *Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna słowiańskich nazw geograficznych*. Wrocław 1957.

⁸⁸ Por. np. S. Rospond: *Stratygrafia toponimiczna*. W: *Z polskich studiów slawistycznych*. Warszawa 1958, s. 159—186; tenże: *Polsko-niemieckie substytucje graficzne i fonetyczne w najdawniejszych dyplomach i tekstach śląskich*. ZN Uniwersytetu Wrocławskiego. Seria A. „Językoznawstwo”. Nr 5. Wrocław 1957, s. 3—39; tenże: *Słowotwórstwo onomastyczne a apelatywne*. W: *Z polskich studiów slawistycznych*. Seria 4: *Językoznawstwo*. Warszawa 1972, s. 109—119.

⁸⁹ Por. M. Karas: *Słowiańskie nazwy...*

wy przez administracyjne wchłonięcie okolicznych wsi, powstanie nowego miasta Havířova z przyłączonymi osadami wiejskimi itp.)⁹⁰.

W warunkach zmieniającej się rzeczywistości (nie tylko terenowej) dawne podziały wsi i ich spójność z mniejszymi jednostkami nie są odczuwane, a nazwy owych mniejszych obiektów zamieszkałych stopniowo wychodzą z użycia (brak ich także w oficjalnych spisach urzędowych). Znalezienie odpowiednich informatorów jest już często niełatwe, choć w miarę posuwania się na wschód czy południowy wschód od Ostrawy sytuacja w tym zakresie jest coraz bardziej korzystna. Różnego rodzaju wątpliwości, jakie nasuwa faza opracowywania materiału toponimicznego z całego obszaru Śląska Cieszyńskiego, związane są nie tylko z wyborem odpowiednich rozwiązań metodologicznych, lecz także z eliminowaniem trudności interpretacyjnych, będących konsekwencją historycznych i współczesnych uwarunkowań określonych faktów językowo-nazewniczych.

Jak już wspomniano, cały materiał toponimiczny ujęto łącznie (tzn. bez wyodrębnienia grupy nazw wsi i miast) w alfabetycznym wykazie o charakterze słownikowym. Podstawą redakcyjnego opracowania artykułu hasłowego jest dzisiejsza postać nazwy (współcześnie istniejącej) lub postać źródłowa (w wypadku nazwy zaginionej). Podanie w wykazie alfabetycznym haseł w brzmieniu współczesnym dotyczy także nazw genetycznie niemieckich, przyswojonych fonetycznie lub strukturalnie. Pierwotne nazwy niemieckie (także ich poświadczony warianty) uwzględniono jako hasła odsyłaczowe; podobnie potraktowano nazwy obce nie przyswojone („równoległe”, „podwójne”), którym się już więcej miejsca w wykazie nie poświęca ze względu na to, iż nie weszły jako trwałe elementy do zasadniczego systemu toponimicznego regionu, funkcjonując peryferycznie tylko jako twory kancelaryjne, urzędowe (uwzględniono je w charakterystyce międzyjęzykowych stosunków nazewniczych).

W odniesieniu do nazw z obszaru Śląska Cieszyńskiego w Czechosłowacji w układzie hasłowym zrezygnowano — w celu ujednoczenia wykazu — z oficjalnych czeskich nazw urzędowych, którym wyznaczono odpowiednie miejsce wśród haseł odsyłaczowych⁹¹ i w artykułach hasłowych, podając w charakterze haseł nazwy polskie, w zdecydowanej większości znajdujące oparcie w nazwach ludowych i potwierdzone bądź to w dokumentacji historyczno-źródłowej, bądź to w materiałach współczesnych (na przykład Zarządu Głównego Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Czeskim Cieszynie, miesięczniku „Zwrot”, edycji polskiej wydawnictwa „Profil” w Ostrawie itd.); w wypadku nie poświad-

⁹⁰ Por. też uwagi wstępne J. B a s a r y w pracy: *Słownictwo polskich gwar Śląska...*, s. 5—10.

⁹¹ Por. tu uwagi R. Š r á m k a (*Poznámky k nejnovější polské toponomastické publikaci*, „Slezský sborník” 69, 1971, s. 416—425) dot. opracowania: S. R o s p ō n d z: *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska...*